

הרבנות הצבאית כמרא דאתרא

הרב חגי ולוסקי, אל"ם

ראש מחלקת הרבנות הצבאית

א. פתיחה

בליל שבת קודש פרשת ויקרא, אור ל-ו' באדר ב' תשע"א (11 במרץ 2011) אירע רצח בני משפחת פוגל בישוב איתמר. במהלך הפיגוע חדרו שני מחבלים פלסטינים מהכפר עוורתא, הסמוך ליישוב איתמר, פרצו לבית משפחת פוגל ורצחו בדקירות סכין ובירי את זוג ההורים – בני משפחת פוגל ושלושה מילדיהם. כתוצאה מכך, ומתוך הבנה שנדרש לאתר את המפגעים ואת שולחיהם, ויתכן שאף מעבר לכך, החליט מח"ט שומרון על מבצע צבאי, ובמקביל נערך "נכס לאומי", במסגרתו הוקפצו כלל חיילי ומפקדי חטיבת שומרון. בין ה"מוקפצים" לחטיבה נכלל גם רב החטמ"ר, שקיבל הנחיה להגיע. לרב היו שתי דילמות: [א] האם מבחינה הלכתית מותר לו לנסוע מביתו במרכז הארץ למפקדת החטיבה, בסמוך לישוב איתמר? [ב] אם כן, באיזה אופן? למותר לציין שהספק של הרב התעורר לנוכח העדר פסיקה ברורה של הרבנות הצבאית בנושא.

עד לאירוע זה לא נדרשנו ברבנות הצבאית לשבת על המדוכה בנושא זה, שכן שאלת נסיעה ברכב בשבת לא עלתה כדילמה מעשית לרבנים הצבאיים. משנתקלנו בה לראשונה הבנו שזו כבר לא שאלה היפותטית, ויכולה להיות מעשית חלילה שוב¹, ועלינו להנחות כראוי את אנשי הרבנות הצבאית.

כראש ענף הלכה קיימתי התייעצות עם רבני ענף הלכה, ובדקנו מי ענה על כך תשובות הלכתיות ועסק בסוגיית נסיעה בשבת². נסיעת אנשי צבא בשבת דומה בחלקה לנסיעת אנשי רפואה בשבת³, ועל כן החלטתי שנפנה תחילה להתייעץ עם הרה"ג ר' אשר וייס שליט"א, שכן כרב שהנחה את ביי"ח שערי צדק בירושלים, בהיבט ההלכתי, הוא עסק רבות בסוגיית נסיעה בשבת.

הרב אשר וייס שליט"א הקדיש לנו כשעה ומחצה, ופתח את דבריו באמירה, שבדורנו התחדשו שאלות רבות, שלא היו קיימות מאות, שלא לומר אלפי שנים ונדרשת לנו דמות מכריעה של תנא כר' יוחנן בן זכאי, לא פחות מכך.

במאמר נבחן את סמכותה של הרבנות הצבאית, כמרא דאתרא של צה"ל, משני היבטים:

א. מחויבות חיילי צה"ל לנהוג עפ"י פסקי הרבנות הצבאית

ההגדרה הבסיסית ביותר של הפסיקה ההלכתית, כפי שהגדירו חז"ל, בשלוש מילים – "עשה לך רב" (אבות א, ו). אם נפרוט זאת למעשה, חיילים רבים מקיימים קשר רציף עם הרבנים שחינכו אותם בשלב טרום הגיוס, בין אם מדובר ברב מהישיבה התיכונית, ישיבת ההסדר,

1 ביום שישי, בשבוע שלאחריו התקשר אלי רב אוג' עזה, להתייעץ ולקבל מענה לאפשרות שיוקפץ בשבת, שאלה שכעבור כמה שעות היתה מעשית, שכן באותו ערב שבת נורו טילים רבים ומפקד אוג' עזה הורה להקפיץ את הרב מהבית.

2 שאלות הנסיעה בשבת בהקשרי בטחון (לא סיורי בט"ש), התעוררו בשנים האחרונות ביתר שאת, עקב תופעה מבורכת של ריבוי מפקדים שומרי תו"מ, ועל כן כמעט ולא מצינו בפוסקים נידון בשאלה זו.

3 בפוסקים מצינו כמה מקורות לגבי נסיעת אנשי רפואה בשבת, עיין אג"מ או"ח ח"א סימן קלא, אסיא א' עמוד 74-84, שו"ת מלמד להועיל או"ח סי' נה, שש"כ פרק מ' סעיפים פד, פו, שו"ת צי"א ח"א סי' לט.

מכינה קד"צ או רב ישוב וכיו"ב. ולעיתים כשמתעוררת שאלה הלכתית, נוטה החייל לפנות לרבו מהאזרחות ולשטוח בפניו את השאלה, בין אם נעשה הדבר בשיח יזום ובין בשאלה אקראית שפונה התלמיד אל רבו (שאינו הרב הצבאי הסדיר). השאלה יכולה לעסוק בנושא

צבאי מובהק ויכולה גם לידון בנושא הלכתי, ללא כל קשר ושייכות לשרות הצבאי. כיום, משיש לרבנות הצבאית מענה ברור⁴ למרבית השאלות⁵, מצופה מהרב שנשאל, שיפנה את השואל למענה מרב⁶ היחידה. במאמר נדון בשאלה, **עד כמה פסקי הרבנות הצבאית מחייבים את חיילי צה"ל לשמוע ולנהוג על פיהם.**

ב. מעמדה של הרבנות הצבאית במדינת ישראל

המענה של הרב שנשאל, מוביל אותנו לדיון נוסף במאמר זה, בשאלת **מעמדה של הרבנות הצבאית במדינת ישראל**, במקביל ואו לצד הרבנות הראשית לישראל, אל מול רבנויות מקומיות, בדגש על רבנים מקומיים⁷.

ב. ענף א - מחויבות לנהוג עפ"י מנהג המקום

כשביהמ"ק היה קיים, כל עם ישראל הביאו את קרבן הפסח לביהמ"ק, וכתוצאה מכך נאסרו בעשיית מלאכה בערב פסח⁸, שהיה כיום טוב לכל עם ישראל. זמן קרבן פסח מתחיל מחצות היום ועל כן גם איסור המלאכה מתחיל בחצות היום. גם כיום, על אף שביהמ"ק לא קיים, נשארה התקנה של איסור עשיית מלאכה מחצות היום של ערב פסח⁹.

המשנה במסכת פסחים (ד, א) דנה לגבי המתארח בערב פסח במקום שנוהגים באופן שונה ממנהגו לגבי עשיית מלאכה בערב פסח אחר חצות היום:

מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם ואל ישנה אדם

4 ספרות ענפה בהלכות צבא, החל מ"ספינת הדגל" של הרבנות הצבאית – ספרי תורת המחנה, 5 חוברות "הלכה כסדרה" – חוברות הלכתיות העוסקות בהלכות חגי ישראל בצה"ל – [חגי תשרי, חנוכה, פורים, פסח וספירת העומר, שלושת השבועות], חוברות הלכתיות מקצועיות, כדוגמת "טיפול בטנקים בשבת", "מרפאות בשבת", "טיפול בתותחים בשבת", "האיסוף הקרבי", "פיקוד העורף" ועוד. וכל זה לצד קו פתוח שזמין 42 שעות ביממה, בכל ימות השבוע.

5 דגש על "מרבית השאלות", אנו דנים כיום במענה לכלל השאלות. במציאות המשתנה, מידי פעם מתעוררות שאלות חדשות שטרם עסקנו בהן.

6 מסייג ציפיה זו בסייג אחד, כשמדובר בשאלה מיוחדת, ללא כל זיקה לשרות הצבאי. בשאלה מסוג שכזה, ניתן לראות צורך בשימור הקשר עם רבו של החייל, שמלווה אותו אף מעבר לשירות הצבאי ו/או תקופת הלימוד בישיבה.

7 בפרט שבמציאות ימינו חלק לא מבוטל מהרבנים שירתו בצבא, שלא לדבר על שירות כרב צבאי במסגרת הרבנות הצבאית.

8 כשביהמ"ק היה קיים, נאסר על מי שהביא קרבן לביהמ"ק לעשות מלאכה באותו יום, מפני שיום הבאת הקרבן היה עבורו כמו יום טוב, ואין ראוי לעשות מלאכה כשקרבנו קרב על המזבח.

9 טעם נוסף, כדי שאדם לא יהיה טרוד במלאכתו וישכח לבער את חמצו, וכמו כן שיהיה פנוי להכין את צרכי ליל הסדר – מצות, יין ועוד.

מפני המחלוקת.

הדגש של המשנה מצוי בסיפא, במשפט האחרון במשנה – "ואל ישנה אדם מפני המחלוקת". במילים אלו הדגישו לנו חז"ל מסר חד וברור, זו הנקודה המרכזית שאדם צריך לשים נגד עינו – שלא ישנה אדם ממנהג המקום, כדי שלא יגרום למחלוקת.

הגמרא (פסחים נ, ב) מביאה מקרים נוספים בענין החובה לקיים את מנהגי המקום:

בני ביישן נהוג דלא הוו אזלין מצור לצידון במעלי שבתא¹⁰. אתו בנייהו קמיה דרבי יוחנן, אמרו לו: אבהתיך אפשר להו, אנן לא אפשר לך¹¹? אמר להו: כבר קיבלו אבותיכם עליהם¹², שנאמר "שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך". (משלי א, ח)

מגמרא זו אנו למדים שיש חשיבות רבה לשמר מנהג, שנהגו בו מ"קדמא דנא", ואין לשנות מנהג, בודאי לא בעקבות נסיבות חיצוניות ולא מהותיות, כדי שלא יבואו לזלזל גם במנהגים אחרים.

הגמרא (שם) מביאה דוגמא נוספת לצורך לשמר מנהג ולא לשנותו:

בני חוזאי נהגי דמפרשי חלה מארוזא¹³. אתו ואמרו ליה לרב יוסף¹⁴. אמר להו: ניכלה זר באפייהו¹⁵. איתיביה אביי: דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם¹⁶? אמר לו: ולא מי איתמר עלה, אמר רב חסדא: בכותאי¹⁷. כותאי - מאי טעמא? משום דמסרכי מילתא, הנך אינשי נמי סרכי מילתא¹⁸? אלא אמר רב אשי: חזינן,

10 בני העיר ביישן (עיר הסמוכה לצידון) החמירו על עצמם שלא להפליג מצור לצידון ביום שישי, יום השוק בצידון, על אף שמדובר במרחק קצר, כדי לא להתבטל מהכנת צרכי שבת.

11 בנייהם באו לרבי יוחנן ושאלוהו, האם רשאים לשנות ממנהג אבותיהם, ולהפליג מצור לצידון ביום שישי יום השוק, משום שאינם עשירים כאבותיהם, ואינם יכולים לערוך את קניותיהם ביום חמישי, שאינו יום השוק והמחיר בו יקר יותר.

12 ענה להם ר' יוחנן: הואיל ואבותיכם קיבלו עליהם שלא להפליג מצור לצידון ביום שישי, הנהגה זו מחייבת גם אתכם, ואינכם רשאים לשנותה.

13 בני העיר חוזאי החמירו על עצמם ונהגו להפריש חלה מעיסה שעשויה מאורז (על אף שחובת הפרשת חלה מדאורייתא רק על אחד מחמשת מיני דגן).

14 סיפרו לרב יוסף על המנהג של בני העיר חוזאי, להפריש חלה גם מעיסה של אורז, שאינה מחמשת מיני דגן.

15 רב יוסף הורה שמישהו, שאינו כהן (כידוע חלה נאסרה באכילה לזרים, רק לכהנים מותר לאכול חלה), יאכל בפניהם את מה שהפרישו כ'חלה', ובכך ילמדו שאין להפריש חלה מעיסת אורז.

16 אביי שאל את רב יוסף: והרי למדנו בברייתא, שבדברים מותרים, אלא שיש שהחמירו על עצמם, אסור לנהוג בהיתר בפני מי שמחמיר על עצמו (כדי שלא יבוא להקל). לפי זה, איך הורה להאכיל זר ב'חלה' זו בפני אנשי העיר חוזאי, והרי הם החמירו זאת על עצמם.

17 ענה לו רב יוסף לאביי: האיסור שצינת, לנהוג בהיתר בפני מי שמחמיר על עצמו, אמור ביחס לכותים, אולם בני חוזאי אינם כותים, וממילא מותר לאדם שאינו כהן לאכול (אפילו בפניהם) את מה שהפרישו כ'חלה' מעיסת אורז.

18 שואלת הגמרא – האיסור לאכול היתר (שנהגו להחמיר ולאסור) בפני כותים, משום שאם נתיר זאת, יבואו להקל ולזלזל גם בדברים שאסורים מעיקרא, והרי בני חוזאה (אמנם אינם כותים, אולם), הואיל ואינם תלמידי חכמים, יבואו להקל ולזלזל בעניינים נוספים, עד כדי שעלולים להגיע למצב שלא יפרישו חלה אפילו מעיסה מחמשת מיני דגן. וממילא חוזרת הקושיא, מדוע רב יוסף התיר לאדם זר, שאינו כהן לאכול 'חלה' מעיסת אורז.

אי רובן אורז אכלי - לא ניכלה זר באפייהו, דילמא משתכחא תורת חלה מינייהו, ואי רובן דגן אכלי - ניכלה זר באפייהו, דילמא אתי לאפרושי מן החיוב על הפטור ומן הפטור על החיוב¹⁹.

הרי לנו, שחשיבות רבה ייחסו חז"ל לצורך בשימור מנהג, וזהירות רבה ממנהג (אפילו מחמיר), שעלול להביא לידי השכחת דין מהתורה, כהפרשת חלה.

הגמרא (שם נא, א) ממשיכה ועוסקת בשינוי מנהגים, ומתייחסת לשינוי ממנהג המקום במקביל לצורך לשמר מנהג, ללא חשש שמא יגרום למחלוקת.

כי אתא רבה בר בר חנה אכל דאייתרא²⁰. עול לגביה רב עוירא סבא ורבה בריה דרב הונא, כיון דחזינהו - כסייה מינייהו²¹. אתו ואמרו ליה לאביי. אמר להו: שווינכו ככותאי²². ורבה בר בר חנה לית ליה הא דתנן 'נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם וחומרי המקום שהלך לשם'²³? אמר אביי: הני מילי מבבל לבבל, ומארץ ישראל לארץ ישראל, אי נמי מבבל לארץ ישראל, אבל מארץ ישראל לבבל - לא, כיון דאנן כייפינן להו - עבדינן כוותייהו²⁴. רב אשי אמר: אפילו תימא מארץ ישראל לבבל, הני מילי היכא דאין דעתו לחזור, ורבה בר בר חנה - דעתו לחזור הוה.

להלכה נפסק כרב אשי, שמי שאין דעתו לחזור לעירו צריך לנהוג כחומרי ואיסורי מנהגי המקום שנמצא בו, כדעת התוס' (שם) המובאת להלכה ברא"ש (פסחים ד, ד):

19 מסכם רב אשי: בודקים את התנהלות תושבי העיר חוזאי ועל פיה מכריעים את הפסיקה, אם רובם אוכלים מעיט אורז, ולא מעיט דגן - לא יאכל זר בפניהם את החלה שהפרישו מאורז, מחשש שמא תשתכח ותתבטל תורת הפרשת חלה, שמא יגיעו למסקנה שלא נדרש להפריש חלה מעיט דגן. אולם אם רובם אוכלים עיט דגן, אזי יאכל זר את ה'חלה' מעיט האורז, בהתאם לפסק של רב יוסף, כדי ללמד שבעיט אורז לא נוהגת הפרשת חלה.

20 כשרבה בר בר חנה הלך מארץ ישראל לבבל, אכל חלב הקיבה, שצידו הפנימי נקרא - חלב היתר. בני ארץ ישראל אכלו את חלב היתר, בעוד בני בבל סברו שאין לאכול את חלב היתר. רבה בר בר חנה, שהתגורר בארץ ישראל, נהג בנושא זה כבני ארץ ישראל, אף כשהתארח בבבל.

21 נכנסו רב עוירא סבא ורבה בריה דרב הונא לרבה בר בר חנה. כשראה אותם, כיסה את החלב מפניהם, כדי שלא יראו שהוא אוכל חלב, משום שבבבל נהגו איסור באכילת חלב.

22 סיפרו לאביי אודות מנהגו של רבה בר בר חנה. ענה להם אביי: רבה בר בר חנה נהג כלפיכם כפי שנוהגים ביחס לכותים, כפי שלמדנו בגמרא (לעיל נ, ב) "דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור", שאסור לנהוג בהיתר בפני מי שמחמיר על עצמו, כדי שלא יבוא להקל.

23 הגמרא שואלת על ההיתר שרבה בר בר חנה הורה לעצמו לאכול חלב, במקום שנוהגים בו איסור אכילה, האם רבה בר בר חנה אינו סבור, כפי שלמדנו (לעיל נ, א), שההולך למקום שבו מחמירים, נוהג כמנהג המקום, שמחמיר על עצמו? ולפי זה רבה בר בר חנה היה אמור לא לאכול את החלב?

24 השיב אביי: הדין של "נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם" נוהג במי שהלך מעיר אחת בבבל לעיר אחרת בבבל, או מעיר אחת בארץ ישראל לעיר אחרת בארץ ישראל וכן במי שהולך מבבל לארץ ישראל (בני בבל כפופים לפסיקת פוסקי ארץ ישראל). המשותף לכל המקרים הנ"ל, שכל שינוי ממנהג המקום, עלול לגרום למחלוקת, הואיל ואין בני עיר אחת כפופים להוראותיהם של פוסקי המקום האחר. ועל כן קבעו חז"ל שההולך ממקום אחד למקום אחר - עליו לנהוג כחומרי המקום שאליו הגיע, בניגוד למי שהלך מארץ ישראל לבבל, אינו צריך לנהוג כחומרי מנהג בבל, משום שבני בבל כפופים לפסיקת פוסקי ארץ ישראל, אלא נוהג כמנהגו בארץ ישראל, ואינו חושש שמא נוהג זה יביא למחלוקת.

קיי"ל כרב אשי דהוא בתראה. ויש לאדם לילך אחר מנהג המקום שדעתו להשתקע שם בין לקולא בין לחומרא... וכן רבה בר בר חנה אכל תרבא דאייתרא בבבל, משום שהיה דעתו לחזור לארץ ישראל.

וכך פוסק השו"ע²⁵ להלכה (או"ח תסח, א-ד) את דברי הגמרא בפסחים לעיל:

א. העושה מלאכה בערב פסח מחצות ולמעלה משמתין אותו, ואפילו לעשות בחינם אסור. ויש מי שאוסר אפילו על ידי אינו יהודי, ויש מי שמתיר (וכן הוא המנהג).

ב. קודם חצות, מקום שנהגו לעשות מלאכה, עושין. מקום שנהגו שלא לעשות, אין עושין. הגה: ולדין מקום שנהגו שלא לעשות (מהרי"ו). ודוקא מלאכות גמורות, אבל שאר מלאכות אפילו מנהג ליכא.

ג. ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין, לא יעשה בישוב מפני המחלוקת; אבל עושה הוא במדבר. וההולך ממקום שאין עושים למקום שעושין, לא יעשה. ונותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ואף על פי כן לא יתראה בפניהם שהוא בטל, מפני איסור 'לעולם אל ישנה אדם מפני המחלוקת'. וכן מי שדעתו לחזור למקומו, נוהג כאנשי מקומו בין להקל בין להחמיר, והוא שלא יתראה בפני אנשי המקום שהוא בו, מפני המחלוקת.

מחדד את הדברים בשו"ת **יכין ובעז** (חלק א, קיח):

וכתב בעל המאור וז"ל: שיש על כל אדם לעשות חומרי מקום שיצא משם ואין הפרש בדבר זה בכל מקום במי שדעתו לחזור למקומו ורבים השיבו ואמרו ומסקנא אם דעתו לחזור למקומו יעשה מנהג מקומו ודוקא לעצמו ואם אין דעתו לחזור יעשה כמנהג אותו מקום ואל ישנה מפני המחלוקת... תשובה בענין המנהג, יש דברים חלוקים ואין לומר בכל דבר כך פשט המנהג ומנהג מבטל הלכה שאם הדבר הוא מנהג באיסור בודאי שמבטלין המנהג... ומאן דאזיל ממקום היתר למקום איסור ודעתו לחזור דינא הוא דנהוג התר כמנהג מקומו אפי"ה אל ישנה מפני המחלוקת ומיהו כתבו קצת רבותא דוקא בפניהם, אבל בצניעא שרי, כיון שדעתו לחזור למקומו נוהג בו התר ואינו אסור מן הדין, אלא מפני המחלוקת. ואם נוהג התר כמנהג מקומו בצניעא טעמא סליק, ועוד יש מנהגות אחרים והוא מאי דאמרי מקום שנהגו לעשות מלאכה בט"ב עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין...

לאחר שלמדנו את ההלכה הבסיסית **שאינ עושים מלאכה אחרי חצות של ערב פסח**, מסכם **המשנה ברורה** (שם, יז) את שלושת המצבים, וכך כותב:

כשאדם הולך מעירו לעיר אחרת ובעירו נהגו להקל באיזה דבר ובעיר שבא בה מחמירים בזה, אם אין דעתו להשתקע בעיר הזאת בתמידות, אינו חל עליו חומרי מקום זה מעיקר הדין ויכול לנהוג להקל כמנהג מקומו בצניעא בתוך ביתו, אבל בפרהסיא אין לו להקל מפני המחלוקת.

וכ"ז בדברים שאפשר לעשותן בצניעא ולא יתודע לאנשי המקום אכן בדברים שא"א לעשותן כ"כ בצניעא כמו מלאכה אין לו לעשות אף בצניעא בתוך העיר אלא יצא לשדה

חוץ לתחום העיר ושם יוכל להקל כמנהג מקומו.

ובדעתו להשתקע חל עליו מנהג המקום תיכף כשבא לתחום העיר ואפילו אם ירצה אח"כ לצאת חוץ לתחומה של עיר ולהקל כמנהגו אינו רשאי שכבר חל עליו מנהג מקום זה כיון שבא לכאן לקבוע מקומו.

וכן ה"ה אם מנהג מקומו להחמיר והלך למקום שמקילין תלוי ג"כ בזה דאם דעתו להשתקע שם נפקע ממנו חומרת מקום שיצא משם משבא למקום החדש ומותר לו להקל כמנהג אותו המקום ואם אין דעתו להשתקע במקום זה עדיין לא נפקע ממנו חומרי המקום שיצא משם ואסור לו להקל באותו דבר כמנהג המקום הזה ומ"מ אין לו להתראות בפני אנשי אותו מקום שיכירו בו שאינו נוהג כמוהם מפני מחלוקת אלא יחמיר בצנעה.

בפסק דומה לזה שכתב השו"ע, אנו נפגשים פעם נוספת, אם כי מכיוון שונה, **מבחינת המחויבות של כל יחיד לקבל על עצמו את מנהג הציבור, מצד נדר**. וכך פסק השו"ע (יו"ד ריד, ב):

קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם, ואפילו בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה²⁶, אלא שנוהגין כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה, וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם, הרי הם כאנשי העיר וחייבים לעשות כתקנתו, ואף בדברים שהיו אסורים בהם בעירם מפני מנהגם ואין מנהג העיר שבאו לדור בה לאסור, הותרו בהם אם אין דעתם לחזור.

כדי להבין את המשמעויות ההלכתיות המעשיות של שינוי מנהג המקובל בקהילה, לצד החיוב לנהוג כמנהג המקום שאליו הגיע האורח, נעיין בשתי תשובות שונות שפסק ר' משה פיינשטיין, בספרו שו"ת אגרות משה:

א. שו"ת אג"מ או"ח ח"ב סי' כג:

בחוו"ל מציינים יו"ט שני של גלויות. תושב ארץ ישראל שמתארח בחוו"ל ביו"ט שני, כידוע אינו אמור לחגוג יו"ט שני, אולם האג"מ דן לגבי תושב ארץ ישראל שמתארח ביו"ט שני בחברת בני חוו"ל, מה דינו לגבי התפילות, האם מתפלל תפילת יו"ט, כמו אנשי המקום, או שמתפלל תפילת יום חול. ביחס לשינוי נוסחאות בין המתפלל בציבור ביום טוב שני של חג אומר האג"מ:

והתפילה בלחש יכול לומר כנוסח שרגיל בו, כיון שהוא בלחש ולא שייך בזה איסור השינוי מפני המחלוקת שתנן בפסחים דף נ', ואף שאומרים בשתי נוסחאות נחשב זה תפילה בציבור כיון שמתפללים ביחד.

ופסד"ז וברכות ק"ש שרשאי לאומרם גם בקול רם הנשמע לאחרים הסמוכים אצלו, יש להסתפק אם רשאי לאומרם בנוסח שרגיל בלחש שלא כהציבור, דיש לומר דהרי הוי זה כבצנעא שליכא איסור... ויש לומר שאסור אף בלחש משום שמא ישכח מלומר בלחש כיון שדברים אלו רגילין לומר בקול הנשמע, ודמי קצת למלאכה שהבא ממקום שעושים במקום שאין עושים אסור בישוב אפילו בצנעא שכתבו התוס' (פסחים בריש דף נ"ב) דלא אפשר למלאכה בצנעא כמו שאר דברים, וכוונתם דאף מלאכות שלא נשמע

26 בתוקפה של מחויבות זו, לקבל את מנהג הציבור דנו הפוסקים, ניתן להרחיב את היריעה בעיון בשו"ת חת"ס (יו"ד קז) ובשוררי ברכה (יו"ד ריד, א).

ככתיבה וכדומה מ"מ מטרת המלאכה ישכח מליזהר שלא לעשות כשיראו בני"א....

ב. שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' קה

בחוה"מ בחו"ל נוהגים להניח תפילין. האג"מ דן לגבי עולה מחו"ל לארץ ישראל, שרוצה לנהוג כמנהג חו"ל בחוה"מ ולהמשיך להניח תפילין, האם מחויב לנהוג כמנהג המקום ולא להניח תפילין:

ובדבר להניח תפילין בחוה"מ, בא"י שעיקר הישוב מתחילה היה מהספרדים וממדינות הערבים שעושין ברוב דברים כהרמב"ם ובעיקר כהב"י לא הניחו תפילין בחוה"מ, ואלו שבאו מיוראפ [מאירופה] לא"י היו הראשונים תלמידי הגר"א ותלמידי הבעש"ט ואנשי חב"ד שג"כ לא מניחין תפילין בחוה"מ ממילא נעשה מנהג דא"י שלא להניח תפילין בחוה"מ, שא"כ מכיון שכבר אתה תושב א"י אתה רשאי לנהוג מהיום כמנהג א"י אף שהוא מדיני דאורייתא, דהא גם על חלב דאייתרא (כלומר, חלב שעל יותרת הקיבה, שהקיבה כפופה ועשויה כקשת, והחלב שעל הקשת אסור מן התורה, ושעל היתר בני ארץ ישראל נוהגים בו היתר, ובני בבל נוהגים בו איסור) כשאינ דעתו לחזור עושה כמנהג המקום שנתיישב בו אדעתא שלא לחזור בין לקולא בין לחומרא....

אבל מ"מ אם אתה רוצה להניח תפילין מספק ג"כ אתה רשאי כי אפשר שעתה שכבר באו הרבה מיוראפ יש גם שמניחין תפילין ואין מקום קבוע כעת, ויש הרבה מרבותינו הראשונים דליכא איסור להניח תפילין אף לאלו שאין מניחין, אבל אם אתה רוצה להניח תפילין הוא דוקא בצנעא בבית ובלא ברכה כי גם במקומנו רוב ת"ח אף שהניחו תפילין הניחו בלא ברכה מאחר דמחלוקת הגאונים היא ספק ברכות להקל.

ג. ענף ב – הרב / הרבנות קובע את מנהג המקום ואין לשנותו

מספרים על הרמ"א²⁷, שכשהגיע לכהן כרב העיר קראקוב הבחין שבעיר נוהגים במנהגים משוללי טעם ומקור, ובתחילה החליט לבטל כל מנהג שנראה לו משונה. את המנהג המוזר הראשון ראה ביומו השני בקהילה, לאחר תפילת שחרית. הרמ"א נתקל במנהג משונה: בסוף שחרית אחד המתפללים הלך לכמה אנשים ואיחל להם "שיהיה בשעה טובה".

לשאלת הרמ"א לפשר המנהג המוזר, הסבירו שהמברך הינו בעלה של הבלנית, שמספרת לו מי טבלה בליל אמש, ולמחרת בעלה מברך את בעליהן של הטובלות. הרמ"א כמובן הורה לבטל מנהג לא צנוע זה, שנוגד את ההלכה, שהרי יש להסתיר את ליל הטבילה.

לאחר כמה ימים ניגש בעלה של הבלנית עם אחד המתפללים ושאל את הרמ"א, האם הורה לבטל את המנהג. הרמ"א השיב בחיוב. לשמע תשובת הרב, אמר בעל הבלנית לחברו: "אתה רואה, אמרתי לך! וחוף מזה, דע לך שאשתך בכלל לא טבלה אתמול!".

הבין הרמ"א את הרעיון שמאחורי המנהג המשונה: המקוה בקראקוב לא היה נקי, וכתוצאה מכך היו נשים שאמרו לבעליהן שהן טובלות, על אף שבפועל לא טבלו. כדי שהבעלים יידעו

27 את הסיפור שמעתי בכמה גרסאות דומות על רבנים אחרים, אולם מרבית הגרסאות סבורות שהסיפור מיוחס לרמ"א.

האם נשותיהן אכן טבלו או לא, הנהיגו שהבלנית תמסור את שמות הטובלות לבעלה, כדי שזה יודיע לבעליהן על מנת שהבעל יהיה סמוך ובטוח שאשתו באמת טבלה.

מאז החליט הרמ"א שאינו משנה מנהג קיים, גם אם אינו מבין את המנהג כלל.

סיפור זה ממחיש לנו בצורה ברורה שלכל מנהג יש שורש (גם אם לעיתים שורש שאינו מבוסס דיו), ואין ראוי שרב יעקור מנהג שנהגו בו טרם הגיעו לתפקידו. אנו נדרשים לשאלה – מה מקור סמכותו וכיצד יכול רב להתיר איסור שנהגו במקום זה. המקור הראשון שנראה בנושא זה שדן בשאלה זו הוא **בשלטי גיבורים** (ע"ז ב, א ברי"ף):

דבמקום שיש שם גדול וחכם שהנהיג שם הוראה אחת, יש ללכת אחרי ההוראה אפילו לא נהגו כן בשאר המקומות ואפילו לא קיימי כוותיה בשאר מקומות, שאין פסק ההלכה כמותו, מ"מ במקומו יש לעשות כהוראתו. ואם אחד מאנשי מקומו הולך במקום אחר דפליגי על הוראת מקומו, יש לו לנהוג בעצמו כהוראת חכם מקומו, אם דעתו לחזור. מיהו אם אין דעתו עוד לחזור למקומו, או אפילו היה דעתו לחזור למקומו אבל מקומו כפוף לארץ ישראל, אז יש לו לעשות כהוראת המקום שהוא שם עתה, ולא כהוראת מקומו. ונראה דאפילו מת החכם שהנהיג באותו מקום ההוראה ההיא, שלעולם צריך ללכת אחר הוראתו באותו מקום שהנהיג הוא, ואין לבטלה באותו מקום בשום עניין. ואם נעקרו משם כל אנשי המקום ההוא לגמרי, ועמד כך המקום כמה שנים בלתי יהודים כלל, ואח"כ באו לעמוד שם יהודים ממקום אחר שידועים הוראת החכם ההוא שהיה עומד שם, מסופקני אם עליהם להנהיג כך או לאו, וצריך עיון.

מסקנת השלטי גיבורים, שלעולם רב אינו יכול לשנות פסק הלכה שפסק רב שקדם לו וצריך ללכת אחר הוראת הפוסק במקום שבו הנהיג את מנהגו, ואין לבטלו. ואולם דבריו סותרים לכאורה סוגיה במסכת חולין (ו, ב), שבה מסופר על ר' יהודה הנשיא ששינה מנהג שנהגו בבית שאן כארץ ישראל:

העיד רבי יהושע בן זרוז בן חמיו של רבי מאיר לפני רבי, על ר"מ שאכל עלה של ירק²⁸ בבית שאן, והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו. חברו עליו אחיו ובית אביו, אמרו לו: מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור, אתה תנהוג בו היתר? דרש להן מקרא זה: 'וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחושתי' (מלכים ב' יח, ד). אפשר בא אסא ולא ביערו, בא יהושפט ולא ביערו? והלא כל עבודה זרה שבעולם אסא ויהושפט ביערום? אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, אף אני מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו.

התוספות (פסחים נא, א), עומד על ההבדל שבין מנהג שמקורו במחשבה (בטעות כמובן), שכן נפסקה ההלכה, לבין מנהג שהחמירו על עצמם, שכן כשאנשים יודעים את ההלכה והחמירו על עצמם, אין אפשרות לרב אחר לבוא ולשנות את מנהגם, בניגוד לטעות בפסיקה, כשחשבו שזו ההלכה ורב אחר סובר שההלכה היא אחרת, שבה אפשר לשנות את המנהג.

אי אתה רשאי להתירן בפניהן - תימה א"כ היאך התיר ר' בית שאן בפ"ק דחולין (ו, ב)? ותירץ רבינו נסים במגילת סתרים דהאי 'דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור',

היינו שיודעים שהן מותרים והם רוצים להחמיר על עצמן וכן משמע לישנא - דברים המותרים, אבל דברים שנהגים מחמת טעות, שסבורים שהוא אסור והוא מותר, יכול להתיר בפניהם וכן משמע בהדיא בירושלמי.

וא"ת א"כ אמאי קאמר 'דילמא אתי לאפרושי מן הפטור על החיוב' כיון דידעי שהוא פטור?! וי"ל דלאו כולי עלמא ידעי. וא"ת דמשמע דווקא בבני המדינה או בכותאי אינו רשאי להתיר אבל בפני חכמים או שלא בפניהם מותר ואמאי? והא תנן 'נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם ושהלך לשם'! ואור"י דמתניתין איירי במנהג חשוב שהנהיגו ע"פ ת"ח והכא מיירי שנהגו בני המדינה מעצמם וכן הנהו דמייתי ודאייתרא דלקמן קים ליה דהוי מנהג חשוב.

למסקנת התוס', אם כן, כשמדובר במנהג חשוב, שנעשה עפ"י תלמידי חכמים, אי אפשר להתיר זאת, אלא רק בפני ת"ח. אבל אם מדובר במנהג שנהגו העם **ללא הוראה מפורשת של ת"ח**, אפשר להתיר זאת. וכך מסכם את הדברים **הפרי חדש** (תסח):

הכלל העולה לדעת התוספות והרא"ש הוא **שמנהג טעות אף לכותאי מתירין להם מיד**, ואם המנהג הוא מצד חומרא, היינו דקתני בברייתא 'דברים המותרים ואחרים נהגו בו איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם', דהיינו כותאי או בני מדינת הים, דלא שכיחי רבנן גבייהו ואף לנהוג היתר בפניהם אסור, אבל לפני הת"ח אתה רשאי להתירן... וזה במנהג שנהגו בני המדינה מעצמם, אבל מנהג חשוב שהנהיגו על פי ת"ח, היינו מתניתין ד'נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם אם דעתו לחזור', אבל אין דעתו לחזור יש לו לילך אחר המנהג של אותו מקום שדעתו להשתקע שם בין לקולא בין לחומרא. וחומרי מקום שהלך לשם הני מילי בשאין דעתו לחזור, אבל אם דעתו לחזור אף בפני תלמידי חכמים אין לו לנהוג היתר אלא דוקא בצניעה בתוך ביתו, ומיהו אם היה נוהג היתר בצניעה ונכנס אצלו ת"ח אין צריך לכסות, אבל בכותי עכ"פ צריך לכסות שלא יראנו נוהג היתר.

שאלה מאד אקטואלית ושכיחה במציאות ימינו – כיצד לנהוג במחלוקת שבין שני פוסקים. ובפרט, תוהה השואל – אילו כלים עומדים לרשותי בבואי להכריע במחלוקת בין שני ענקים, כדעת מי לפסוק. בודאי כשכל אחד מהם מנמק את דעתו ומבסס אותה ביסודות איתנים ומוצקים בהלכה. בכך דן **בשו"ת הרשב"א** (ח"א רנג):

אם שנים הפוסקים באחד, זה אוסר וזה מתיר. אם נודע האחד גדול בחכמה ובמנין ויצא שמו כן, הולכין אחריו בין להחמיר בין להקל. היו שניהם שוין ולא נודע מי גדול משניהם, בשל תורה הולכין אחר המחמיר דהוה ליה כספיקא דאורייתא ובשל סופרים הולכין אחר המקל... אבל אם היה רב אחד במקום ולמדס הן הולכים אחר דבריו. זהו חלוקת ארץ ישראל ובבל בתרבא דאיתרא [חֶלֶב במקום מסוים בקיבה] דאלו אוסרין ואלו מתירין ואוכלין. ואוכל בחשאי אפי' בבבל אם דעתו לחזור ולהמנות עם אנשי מקומו ואף על פי שהוא חֶלֶב דאורייתא לדברי בני בבל. והנה במקומו של רבי אליעזר כורתין עצים לעשות פחמין לעשות אזמל. ולא מיחו בידם חכמים לפי שהן עושין כדברי רבם. ובפרק כל הבשר (דף קיז) אמרינן לוי איקלע לבי יוסף רישבא. איתא ליה רישא דטוסא בחלבא ולא אכל ולא אמר להו ולא מידי. כי אתא קמיה דרב אמר ליה אמאי לא תשמתינהו. אמר ליה אתריה דר' יהודה בן בתירא הוה ואמינא

דילמא דרש להו כרבי יוסי הגלילי דאמר יצא בשר עוף שאין לו חלב. וכן רבים.

ומן הדרך הזה כל שנהגו לעשות כל מעשיהם על פי אחד מגדולי הפוסקים במקום שנהגו לעשות כל מעשיהם על פי הלכות הרב אלפסי ז"ל ובמקומות שנהגו לעשות כל מעשיהם על פי חבור הרמב"ם ז"ל והרי עשו אלו הגדולים כרבים. ומיהו אם יש שם אחד חכם וראוי להוראה ורואה ראייה לאסור מה שהם מתירין נוהג בו איסור. שאין אלו כרבים ממש דבמקום רבים אילו יעשו שלא כדבריו יקלו בכבוד רבים במקומו. כתרבא דאיתרא דבארץ ישראל שכלם נוהגין בו התר כרבים שלמדם כל חלב לרבות חלב שעל הקרב. ובמקום שיש שנים שוים שהולכין אחר המחמיר בשל תורה דוקא בשהם אחד כנגד אחד. אבל אם שנים הם כנגד האחד הולכין אחר הרוב. ואם יש תלמיד חכם ראוי להוראה ורואה דברי המקל בזה אפשר שיעשה בקולו מפני שהוא מסכים כהוראתו עם המקל והם רבים כנגד היחיד. זה שנראה לי בעינינו אלו.

הרשב"א נותן לנו כלי משמעותי שמסייע להכריע במחלוקת הלכתית. כששני רבנים שקולים - חולקים, אחד מורה להיתר והאחר מורה לאיסור, יש לנהוג כאילו זה ספק: בדאורייתא - להחמיר, ובדרבנן - להקל. אבל אם הרב המקומי פסק הלכה, אין לזוז מפסק ההלכה שלו.

הב"ח (ח"מ כה) מתבסס על דברי הרשב"א ופוסק שרב יכול אפילו לשנות את המנהג של הרב הקודם בקהילתו ולפסוק אחרת ממנו, גם אם הרב הקודם החמיר והרב הנוכחי רוצה להתיר, וכך כותב:

כתב הרשב"א בתשובה (ח"א) סימן רנ"ג דאם היה מנהג בעיר להקל מפני שהחכם אחד הורה להם כך אם אחר מותו בא לשם חכם אחר לאסור מה שהם מתירין נוהג בו איסור עיין שם. ונ"ל דהוא הדין אם הראשון היה אוסר יכול השני להתיר אחר מותו, כדאיתא בפרק כיצד משתתפין (עירובין פו, ב) גבי מחיצה תלויה בשבת דקאמר תלמודא דרבי יוסי אוסר.

וא"ת הואיל ורבי יוסי לגבי שבת לית ליה מחיצה תלויה אותו מעשה שנעשה בציפורי להתיר מחיצה תלויה על פי מי נעשה הלא רבי יוסי ראש של ציפורי הוה ועל פיו היו עושין כולן כדאמר בסנהדרין (לב ב) אחר רבי יוסי לציפורי, לא על פי רבי יוסי נעשה אלא על פי רבי ישמעאל ברבי יוסי נעשה, שכבר נפטר רבי יוסי. אלמא דאף על פי שהיו נוהגים להחמיר כרבי יוסי מכל מקום לאחר מיתתו נהגו להקל כבנו.

ר' יהונתן אייבשיץ, בחיבורו **התומים** על ח"מ (כה, ז) מערער על חידושו של הב"ח ומסתפק בכך: ולדידי צריך עיון, דמשמע מתוספות (פסחים נא, א) ורא"ש (שם ד, ג) ור"ן (יז, ב) בריש מקום שנהגו, שמנהג לאסור שנתייחד עפ"י חכם, אי אפשר להתירו בפניהם, כיון דכבר קבלו על עצמן לאיסור, והוא נתייחד ע"פ חכם?

וראיית הב"ח מהא דפרק כיצד משתתפין (פו, ב) דאמרינן ר' יוסי אוסר מחיצה תלויה בשבת ופריך הגמרא שנעשה בצפורי להתיר טלטול על ידי מחיצה תלויה על פי מי נעשה דרבי יוסי היה ראש בצפורי? ומשני, אחר מות רבי יוסי נעשה על פי רבי ישמעאל ברבי יוסי, דמתיר, עכ"ל.

ומזה הוכיח הב"ח דינו דאף על פי שהיו נוהגים להחמיר כרבי יוסי, התירו אחרי מותו רבי ישמעאל ברבי יוסי, ובאמת מזו אין ראייה כלל דבזמן רבי יוסי לא קרה עובדא כלל בהך לטלטל על ידי מחיצה תלויה, ואם כן לא שייך ביה מנהג כי לא הזדמן כלל עובדא בהך, ולכך כסלקא דעתך דהך מעשה שטלטלו במחיצה תלויה בשבת בצפורי היה בחיי רבי יוסי, פריך איך אפשר, הלא רבי יוסי מהמחמירין? ולכך משני כי בזמן רבי יוסי

לא בא דבר זה כלל לידי שאלה ולא הזדמן עובדא כלל במחיצה תלויה, רק במוותו בא הדבר שהוצרך לטלטל על ידי מחיצה תלויה, ונשאל הדבר מקדם רבי ישמעאל ברבי יוסי, והיה הוא מן המתירין, מה שאין כן אם הדבר נהוג עפ"י חכם להחמיר, אין ביד חכם להתירו, אם לא שהחכם טעה בדבר משנה וכדומה, שהטעות מפורסם ואין בו ספק. ואם כן הוי קבלה בטעות... ולכן דינו של ב"ח צ"ע.

ר' יהונתן אייבשיץ שומט את כל הבסיס של ראיית הבי"ח, שמסתמך על כך שהמעשה אירע בתקופת ר' יוסי, שכן לטעמו – המעשה לא היה בתקופתו, ואם כן, אי אפשר להגדיר זאת **כמקום שנהגו**, ולכן ניתן להורות אחרת.

הרמ"א (ח"מ כה, ב) כותב את הכללים, לפיהם על הדיין לפסוק את דינו, כשיש מחלוקת בין שני פוסקים, שכן מדובר בהוצאת ממון:

ולא יאמר האדם: אפסוק כמי שארצה בדבר שיש בו מחלוקת, ואם עושה כן הרי זה דין שקר, אלא אם הוא חכם גדול ויודע להכריע בראיות, הרשות בידו; ואי לאו בר הכי הוא, לא יוציא ממון מספק, דכל היכא דאיכא ספיקא דדינא אין מוציאין ממון מיד המוחזק. ואם הוא בהוראת איסור והיתר, והוא דבר איסור דאורייתא, ילך לחומרא; ואי דבר דרבנן, ילך אחר המיקל. ודוקא אם ב' החולקים הם שוין, אבל אין סומכין על דברי קטן נגד דברי גדול ממנו בחכמה ובמנין, אפילו בשעת הדחק, אלא אם כן היה גם כן הפסד מרובה. וכן אם היה יחיד נגד רבים, הולכים אחר רבים בכל מקום (תשובת הרשב"א סימן רנ"ג), ואפילו אין הרבים מסכימים מטעם אחד, אלא כל אחד יש לו טעם בפני עצמו, הואיל והם מסכימים לענין הדין נקראו רבים ואזלין בתרייהו. ואם היה מנהג בעיר להקל, מפני שחכם אחד הורה להם כך, הולכין אחר דעתו. ואם חכם אחר בא לאסור מה שהם מתירין, נהוג בו אסור.

הרמ"א כותב שכשיש ספק בפסיקת ההלכה בדיני ממונות, הדיין לא יכול להחליט באופן שרירותי שפוסק כאחד מהפוסקים, ועל סמך זה להוציא כסף מבעל דין. אבל בדיני איסור והיתר, סובר הרמ"א כהרשב"א, שיש לנהוג בדבר ככל ספק, ואם רב הנהיג דין מסוים להקל **יכול לבוא אחריו רב ולנהוג אחרת (רק) להחמיר**.

ד. ענף ג – הבנת המציאות הצבאית ופסיקה בהלכות צבא

רב צבאי בסדיר (ואף במילואים) נתקל בדרך כלל ב – 3 סוגים של שאלות הלכתיות:

א. **שאלות כלליות, ללא כל הקשר צבאי**, כגון – מה מברכים על במבה (וכיו"ב), שאלה בהלכות מוקצה בשבת, חציצה של טבעת בנטילת ידים, שאלה בהלכות תרומות ומעשרות, מנהג מסוים בהלכות אבלות (לי"ע) ועוד.

ב. **שאלות שמשיקות לשרות הצבאי, אך לא ייחודיות לצבא**. שאלות אלו אופייניות גם לכל רב / פוסק באזרחות, כגון – כיצד לנהוג בתפילין בנסיעה, ברכת הגומל לאחר טיסה, שאלות כלליות בהלכות תפילה ועוד.

ג. **שאלות ייחודיות לצבא**, אשר כדי לענות עליהן יש צורך להכיר את המערכת הצבאית, ובעיקר את אילוציה, כגון – הנחת תפילין בפעילות מבצעית (קומנדו, מארב ועוד), פעילות

ביום צום, אימונים בשבת, אבטחת מטיילים בשבת, חזרה מפעילות מבצעית בשבת, הצטרפות לנסיעת היתר בשבת ועוד.

שאלות אלו, מעבר להיותן ייחודיות לצבא, כדי לענות עליהן, על המשיב להכיר את המציאות הצבאית, את הווי היחידה ואת האילוצים השונים.

זכורני, כי לפני 2 עשורים, עת כיהנתי כרב חטיבת גבעתי, הגעתי למוצב ברקן²⁹ בצפון, בגזרת עוצבת הגליל, מעל ראש הנקרה. בתום שיעור שהעברתי למחלקת בנישי"ם בגדוד צבר, שאלתי האם למישהו יש שאלות, והם העלו באזני בעיה קשה שניצבה בפניהם בשבת האחרונה. חייל בעמדת תצפית, נדרש לתעד ברישום כל קרבה לגדר. החיילים קבלו על שמחייבים אותם לרשום גם בשבת, ובפרט שרוב המתקרבים לגדר היו רועים עם עדרי הכבשים, שלא היוו כל איום בטחוני, לטענת החיילים. יתירה מזאת, החיילים אף הדגישו ששאלו את ראש הישיבה שבה למדו והוא הורה להם שלא לרשום, שכן הרישום נראה מיותר.

מהיכרותי את פקודות הצבא בנושאי שבת, ולפיהן – לא מבצעים בשבת כל פעילות שאינה כרוכה בפיקוח נפש או באבטחה, ההוראה לרשום היתה נראית תמוהה גם בעיני והחלטתי לבדוק אותה מול המג"ד. בתוך שיחה קצרה עם מפקד הגדוד התברר הצורך לרשום, גם בשבת. המג"ד הסביר לי שהרישום נועד למטרת בקרה של המודיעין על לוחמי החיזבללה שבודקים את דרכי הגישה ושגרת לוחמינו בחסות ובכיסוי של רועי צאן תושבי דרום לבנון, שמסייע להם להתקרב לגדר, ללא חשד (כביכול) מצידנו, כדי לבדוק את התנהלות חיילינו. הרישום נועד למטרות מעקב אחר התנהלותם מולנו, וברור שמותר היה לבצעו גם בשבת.

למותר לציין שראש הישיבה, שעל גדלותו בתורה איני מפקפק, שהורה לתלמידיו שלא לרשום בשבת, לא ידע את כל הפרטים הללו. ומכאן שלרב צבאי שמחובר ליחידה ומכיר את פעילותה, יתרון ברור בפסיקה ההלכתית. היטיב להגדיר זאת הרב זכריה בן שלמה³⁰, בספרו הלכות צבא³¹:

ניתן לומר, שאם עומדות בפנינו בשעת הצורך שתי אפשרויות: האחת לשאול תלמיד חכם פוסק הלכות שאינו מגדולי הדור, אך מעורה במציאות הצבאית; והאחרת לשאול פוסק שנחשב בין גדולי הדור אך אינו מעורה במציבות הצבאית, ויש חשש סביר שלא יבין את המציאות לאשורה ואת הלכי הרוח של החיילים בשטח, אזי ודאי שהאפשרות הראשונה עדיפה. יודע אני מנסיוני, שתלמידי חכמים מובהקים ששאלתים פעמים רבות בענייני צבא - נמנעו מלהשיב על שאלות למעשה בנימוק מפורש שאינם מכירים היטב את המציאות המדוברת.

הרבנים הצבאיים מעורים בנעשה ביחידות, בפעילויות השונות, ובפרט כיום משהתברך צה"ל בריבוי מפקדים דתיים, שחלקם אף יודעי ספר וחשוב להם לקבל תשובות ברורות ומקצועיות. ועל כך כתב הרבצ"ר תא"ל הרב איל קרים, בהקדמה לספרו קשרי מלחמה:

בשנים האחרונות חל גידול משמעותי במספר החיילים והקצינים הדתיים אשר

29 כיום המוצב לא קיים. במסגרת היציאה מלבנון, נסגר המוצב.

30 הרב זכריה בן שלמה, מכהן כראש הכולל בשעלבים במשך כ- 03 שנה.

31 בהוצאת עוז, המרכז להלכות ולהליכות צבא.

משרתים בצה"ל בכלל, וביחידות המובחרות בפרט ... אבל החידוש הגדול נעוץ בעובדה שקם בצה"ל סוג חדש של לוחם, טיפוס חדש של קצין. לא עוד "חייל מסורתי", לא עוד "חייל דתי", וגם לא עוד "קצין שומר מצוות". אלא זן חדש של לוחמים ומפקדים יראי שמיים, המקפידים על מצווה קלה כבחמורה... והחשוב מכל הוא: נכונותם הגבוהה להימלך בדעת תורה בכל הקשור לשירותם בצבא.

מציאות זו מחייבת את הרבנים, מורי ההוראה אשר פוסקים בהלכות צבא, להיות מודעים לעומק ההוויה הצבאית ולשיאה של החוויה המבצעית, כדי שיקל עליהם לכוון לאמיתתה של תורה.

ולסיום, בימים אלו, בעודי שוקד על כתיבת המאמר, נלקח מעמנו הרבצ"ר החמישי – תא"ל (בדימוס) הרב אביחי רונצקי ז"ל, שהקשר למאמר זה, לא ניתן להתעלם מדבריו בהקדמה לספריו שו"ת חיצים ביד גיבור, בה כתב:

גם כשהמקורות ידועים, צריך מורה-הוראה לרדת לשרשי המקרה הנידון, כדי שההלכה תתאים למציאות. ואף כאן קיימת בעיה, שרבותינו מפייהם אנו חיים אינם מכירים את ההויה הצבאית על בוריה, וישנו חשש שפסק ההלכה לא יתאים למצב בו נמצא השואל. וחשוב לדעת, שאין כאן שאלה טכנית גרידא, שלאחר לימוד ניתן להכירה ולהתייחס אליה מבחינה הלכתית, אלא זו מציאות חיים שונה לחלוטין ממה שאנו מכירים בחיי היומיום הרגילים.

מבקש אני לחבר את הצורך להיוועץ ברב היחידה, למציאות ימינו שלרבנות הצבאית יש פסיקה אחידה – מדיניות ברורה, אשר נשקפת מבעד כל אחד מחיבוריה. לרבנות הצבאית ספרות ענפה בהלכות צבא, החל מ"ספינת הדגל" של הרבנות הצבאית – ספרי תורת המחנה³², 5 חוברות "הלכה כסדרה" – חוברות הלכתיות העוסקות בהלכות חגי ישראל בצה"ל – [חגי תשרי, חנוכה, פורים, פסח וספירת העומר, שלושת השבועות], חוברות הלכתיות מקצועיות, כדוגמת "טיפול בטנקים בשבת", "מרפאות בשבת", "טיפול בתותחים בשבת", "האיסוף הקרבי", "פיקוד העורף" ועוד. וכל זה לצד קו פתוח שזמין 24 שעות ביממה, בכל ימות השבוע.

ה. סיכום

בחלק ראשון של מאמרנו התמקדנו במקורות המחויבות של כל משרת בצה"ל לנהוג עפ"י מנהג המקום. בצה"ל, הרבנות הצבאית, בראשות הרבצ"ר קובעת את המנהגים. החל ברב שלמה גורן ז"ל, הרבצ"ר הראשון ומייסד הרבנות הצבאית, שקבע מסמרות רבות בתחום זה, ובהם – נוסח התפילה בצה"ל, מנהגי כשרות ועוד.

עם כניסתו לתפקיד של הרבצ"ר הנוכחי, הגדיר תא"ל הרב קרים את תזונו – חזון רבצ"ר, שמונה עשרה סעיפים ובהם – **הרבנות הצבאית תהווה סמכות הלכתית – תורנית למפקדי צה"ל וחייליו.** רבצ"ר תיקף את סמכות הרבנות הצבאית כ"מרא דאתרא".

32 תורת המחנה חלק א – בהלכות מעגל היממה, (מקביל למשנה ברורה חלק א-ב), תורת המחנה חלק ב – בהלכות שבת (מקביל למשנה ברורה חלק ג-ד), ועומד לצאת לאור תורת המחנה חלק ג – מעגל השנה, (מקביל למשנה ברורה חלק ה-ו).

בחלק השני והשלישי עמדנו על הצורך לשמוע לפסקיו של רב – מרא דאתרא, כמו גם סמכויותיו, גם נגד פסק הלכה של רב אחר, גדול בתורה ככל שיהיה. מבחינה מעשית – על כל משרת בצה"ל לנהוג עפ"י פסקי הרבנות הצבאית, גם במקרים שחולקים על פסקי רבותיו.